

Η μάχη της Πύδνας

Στα τέλη του 169 π.Χ., η θέση των Ρωμαίων στην Ελλάδα ήταν επισφαλής, αλλά η άφιξη το 168 π.Χ. του νέου υπάτου, Λεύκιου Αιμίλιου Παύλου, μ' ένα ξεκούραστο και αρκετά μεγάλο απόσπασμα νεοσύλλεκτων (αποτέλεσμα μιας διερευνητικής επιτροπής που είχε οργανωθεί από τον ίδιο τον Αιμίλιο), εμπύχωσε και πάλι τον ρωμαϊκό στρατό. Ο 60χρονος Αιμίλιος αναλάμβανε τη δεύτερη υπατική θητεία του και είχε κερδίσει τη φήμη εξαιρετικού και έντιμου στρατηγού στους ισπανικούς πολέμους.

Οι πρώτες κινήσεις προήλθαν από τον Γένθιο, ο οποίος είχε περάσει τον χειμώνα συγκεντρώνοντας έναν φοβερό στρατό 15.000 ανδρών στη Λισσό. Στο ξεκίνημα της εκστρατείας του, προέλασε νότια για μια σύγκρουση με τον Λεύκιο Ανίκιο Γάλλο, τον πραιτορα που είχε σταλεί για να αντικαταστήσει τον Καίλιο ως διοικητή στην Ιλλυρία. Ο Ανίκιος είχε φέρει σημαντικές ενισχύσεις και ο ρωμαϊκός στρατός υπερτερούσε αριθμητικά των Ιλλυριών δύο προς ένα. Τον Ιούνιο του 168 π.Χ., ο Γένθιος νικήθηκε στη θάλασσα και μετά στην ξηρά, αλλά ανασύνταξε τις δυνάμεις του στη Σκόδρα (βλ. Εικ. 10.1). Όταν πλησίασε ο Ανίκιος, οι Ιλλυριοί άφησαν ανόητα την αξεπέραστη προστασία του φρουρίου για να δώσουν μάχη. Υπέστησαν βαριά ήττα και ζήτησαν ειρήνη. Η όλη εκστρατεία διήρκεσε πιθανόν τριάντα ημέρες και ο Λίβιος αναφέρει με περηφάνια: «Αυτός ο πόλεμος είναι μοναδικός από την άποψη ότι έληξε προτού φτάσει στη Ρώμη η είδηση ότι είχε αρχίσει». Ο Γένθιος και άλλα μέλη της βασιλικής οικογένειας συνελήφθησαν και στάλθηκαν στη Ρώμη, ενώ ο Ανίκιος σάρωσε το υπόλοιπο βασίλειο του Γένθιου διά της βίας (όπως στη Φάρο) ή με διαπραγματεύσεις (όπως στον Ρίζονα). Η Φάρος καταστράφηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε σχεδόν εξαφανίζεται από τα ιστορικά χρονικά για έναν αιώνα, μέχρι που επανεμφανίζεται ως ρωμαϊκή πόλη Φαρία.

Ο Αιμίλιος έφτασε στη Θεσσαλία στις αρχές Ιουνίου με έναν στρατό 50.000 ανδρών και βρήκε τον Περσέα να είναι καλά οχυρωμένος σε μικρή απόσταση από το Δίον. Αισθανόμενος ότι η πρώτη προτεραιότητά του ήταν να διώξει τους Μακεδόνες από αυτή την τοποθεσία, έστειλε μια ισχυρή δύναμη υπό τον Πόπλιο Κορνήλιο Σκιπίωνα Νασικά, η οποία άνοιξε δρόμο μαχόμενη πάνω στα βουνά και βρέθηκε στα νώτα της θέσης του Περσέα, ενώ ο

ίδιος ο Αιμίλιος κρατούσε τον Περσέα απασχολημένο με μετωπικές επιθέσεις στο στρατόπεδό του. Η τακτική αυτή έδειξε στον Περσέα ότι η θέση του δεν ήταν τόσο ισχυρή όσο πίστευε, αν μπορούσε να περικυκλωθεί με αυτό τον τρόπο, και μετακίνησε τον στρατό του σε μία νέα θέση, στην ελαφρώς κυματοειδή πεδιάδα νοτίως της Πύδνας, με μέτωπο προς νότο, με τη θάλασσα στα αριστερά του και υπερυψωμένο έδαφος στα δεξιά του.

Ο Αιμίλιος ένωσε τις δυνάμεις του μ' εκείνες του Νασικά και προέλασαν μαζί, μέχρι που αντίκρισαν από μακριά το εχθρικό στρατόπεδο. Η σκόνη που σήκωνε ο ρωμαϊκός στρατός έθεσε σε συναγερμό τον Περσέα από την πρώτη στιγμή της προσέγγισης του και είχε άφθονο χρόνο να παρατάξει τους άνδρες του για μάχη. Ο Αιμίλιος έβαλε γρήγορα μερικούς άνδρες του να σχηματίσουν μία προστατευτική ασπίδα, ενώ οι υπόλοιποι στρατοπέδευαν, και μετά απέσυρε όλες τις δυνάμεις του πίσω από το πασσαλόπηγμα. Διέθετε πηγή νερού κοντά στο στρατόπεδό του, αλλά κατά τα άλλα του έλειπαν οι προμήθειες, ενώ από τη θέση που κατείχε ο Περσέας, μπορούσε να σταματήσει τον εφοδιασμό του διά θαλάσσης. Έτσι ο Περσέας, που μπορούσε να εφοδιάζεται εύκολα από την Πύδνα, σκόπευε να περιμένει, σίγουρος ότι ο Αιμίλιος θα αναγκαζόταν να προβεί σε κάποια βεβιασμένη κίνηση λόγω της πείνας.

Τη νύχτα της 21ης Ιουνίου σημειώθηκε έκλειψη σελήνης, ένα γεγονός που το εξέλαβαν οι Μακεδόνες σαν προάγγελο της έκλειψης του βασιλιά. Την επομένη, ο Αιμίλιος δίσταζε να δώσει μάχη, αλλά μία σύγκρουση ανάμεσα σε αντίπαλους ακροβολιστές οδήγησε βαθμηδόν σε κανονική μάχη, όπως και στις Κυνός Κεφαλές. Οι Μακεδόνες παρατάχθηκαν ταχύτερα από τους Ρωμαίους και η φάλαγγα επιτέθηκε κατά των ρωμαϊκών γραμμών, ενόσω ακόμα σχηματίζονταν. Η σφαγή υπήρξε τρομερή, αλλά η μακεδονική φάλαγγα είχε διασπαστεί εξαιτίας του ανώμαλου εδάφους πάνω στο οποίο είχε προελάσει. Ο Αιμίλιος είδε την ευκαιρία και την άρπαξε. Διέταξε τους άνδρες του να σχηματίσουν αρκετά μικρές μονάδες, ώστε να εισχωρήσουν στα κενά της φάλαγγας και να σκορπίσουν τον όλεθρο ανάμεσα στους φαλαγγίτες, των οποίων ο αγχέμαχος οπλισμός ήταν πολύ κατώτερος από εκείνο των Ρωμαίων.

Ενώ η φάλαγγα του Περσέα διαλυόταν στο κέντρο, ο Αιμίλιος χρησιμοποίησε τους πολεμικούς του ελέφαντες για να απωθήσει το ιππικό και το ελαφρύ πεζικό στην αριστερή πτέρυγα του

Περσέα, κι έτσι μπορούσε να χτυπήσει τη φάλαγγα και από αυτό το πλευρό. Ο Αιμίλιος επέτρεψε στους άνδρες του να σφάζουν κατά βούληση, χωρίς να πιάνουν αιχμαλώτους. Όταν έπεσε η νύχτα, τουλάχιστον 20.000 Μακεδόνες είχαν χάσει τη ζωή τους και το επόμενο πρωί τα ρέματα της περιοχής ήταν ακόμα κόκκινα. Άλλοι 11.000 άνδρες αιχμαλωτίστηκαν τις επόμενες μέρες, προοριζόμενοι να γεμίσουν το ταμείο του Αιμίλιου, όταν θα πωλούνταν ως δούλοι. Μόνο λίγες χιλιάδες ιππείς και ελαφροί πεζοί διέφυγαν και μαζί με το ιππικό ήταν και ο Περσέας, που αναζήτησε καταφύγιο στην Πέλλα. Από κει έφυγε μαζί με την οικογένειά του, φίλους και τιμαλφή για τη Σαμοθράκη, όπου ένας ψεύτης καπετάνιος, ο οποίος του είχε υποσχεθεί να τον βοηθήσει να δραπετεύσει, του έκλεψε τον θησαυρό, ενώ ο ρωμαϊκός στόλος απέκλεισε το νησί, μέχρι που παραδόθηκε.

Ήταν το τέλος της μακεδονικής μοναρχίας -σχεδόν το τέλος της μακεδονικής ιστορίας- και η στρατιωτική πρόκληση για την κυριαρχία της Ρώμης στην Ελλάδα είχε λήξει. Ο Πολύβιος επέλεξε το επόμενο έτος, το 167 π.Χ., το έτος της διευθέτησης της Μακεδονίας μετά την Πύδνα, ως το τέλος της διαδικασίας της ρωμαϊκής επέκτασης: «Από τότε και στο εξής, οι πάντες υπέθεταν και θεωρούσαν ως αναπόφευκτο το γεγονός ότι έπρεπε να υποταχθούν στους Ρωμαίους και να τους αφήσουν να υπαγορεύσουν το μέλλον τους». Η ουσία αυτής της πρότασης είναι η λέξη «πάντες»: πολλοί είχαν ήδη αποδεχτεί τη θέση της υποτέλειας, αλλά στο εξής την αποδέχτηκαν όλοι. Έπειτα από τον Γ' Μακεδονικό Πόλεμο, η Ρώμη ήταν η μόνη υπερδύναμη που απέμεινε στη Μεσόγειο.

Η διευθέτηση της Μακεδονίας

Η αγριότητα του Αιμίλιου δεν αμβλύθηκε από τη μάχη. Ο πόλεμος είχε υπάρξει σκληρός, με τους Ρωμαίους να χάνουν διαρκώς από τον Περσέα τα πρώτα δύο χρόνια. Επιβαλλόταν για τους Ρωμαίους να πάρουν εκδίκηση και ο Αιμίλιος άφησε τους άνδρες του να σκυλέψουν τους χιλιάδες νεκρούς, να πλιατσικολογήσουν την Πύδνα και να ρημάξουν τη γύρω ύπαιθρο. Τους επόμενους μήνες, κι άλλες πόλεις κυριεύτηκαν και λεηλατήθηκαν με την κατηγορία της συνεχιζόμενης αντίστασης η οποία, δεδομένων των συνθηκών, πρέπει να ήταν παραπειστική ή απλώς επειδή είχαν βοηθήσει τις δυνάμεις του Περσέα στη διάρκεια του πολέμου. Το 167 π.Χ., για παράδειγμα, η μικρή

πόλη Αντισσα στη Λέσβο ερημώθηκε από τον πληθυσμό της και οι ηγέτες της εκτελέστηκαν, επειδή είχαν παράσχει καταφύγιο στον στόλο του Περσέα. Ακόμα και η Πέλλα πλιατσικολογήθηκε (αν και απέφυγε τα χειρότερα), καθώς η μία μετά την άλλη οι μακεδονικές κοινότητες παραδίδονταν στους κατακτητές.

Τρεις μήνες μετά την Πύδνα, ο Αιμίλιος ξεκίνησε περιοδεία στην Ελλάδα, συνοδευόμενος από μία μικρή ακολουθία. Επρόκειτο για ένα ταξίδι ώστε να απολαύσει τα αξιοθέατα και μία περιοδεία καλής θέλησης, διανθισμένη με ευλαβικές θυσίες αλλά με έντονα βασιλική χροιά. Στους Δελφούς, για παράδειγμα, ο Παύλος πέτυχε μία δεύτερη συμβολική νίκη επί του Περσέα, εκδίδοντας διάταγμα που έλεγε πως το βάθρο που προοριζόταν για ένα άγαλμα του Μακεδόνα βασιλιά, θα χρησιμοποιούνταν για τον ίδιο. Αν η χειρονομία αυτή του Αιμίλιου, καθώς και η ζωφόρος (που παρίστανε Ρωμαίους να σφάζουν Μακεδόνες) αποσκοπούσε στο να υποδηλώσει ότι οι Ρωμαίοι είχαν απελευθερώσει τους Έλληνες από τη μακεδονική εξουσία, πρέπει να απέτυχε: σίγουρα έμοιαζε περισσότερο να υποδηλώνει ότι, όπως είχαν προβλέψει οι Αιτωλοί τόσα χρόνια νωρίτερα, οι Έλληνες είχαν ανταλλάξει τον ένα αφέντη με έναν άλλο (βλ. Εικ. 10.2). Ο Αιμίλιος επισκέφθηκε όλες τις σημαντικές τοποθεσίες –Αθήνα, Κόρινθο, Ολυμπία– όπως ένας σημερινός τουρίστας, αλλά με πρόσθετη καυστικότητα: τα λαμπρά μνημεία των περασμένων αιώνων πρέπει να έρχονταν σε μεγάλη αντίθεση με τα νεότερα ίχνη από τις ζημιές του πολέμου.

Η περιοδεία όμως ήταν κάτι παραπάνω από τουρισμός: υποτίθεται ότι θα εξασφάλιζε και τη ρωμαϊκή κυριαρχία, όπως είχε κάνει ο Φλαμίνιος, διασφαλίζοντας ότι όσο το δυνατόν περισσότερες πόλεις θα κυβερνούσαν από φίλους των Ρωμαίων. Η μέθοδος ήταν ακόμα σκληρότερη αυτή τη φορά: οι αντίπαλοι της Ρώμης θα αποκηρύσσονταν και θα εξαλείφονταν, ώστε να μην αποτελέσουν ποτέ ξανά απειλή. Όταν ο Αιμίλιος έφτασε στη Δημητριάδα, τον περίμενε η είδηση πως στην Αιτωλία είχαν γίνει φρικτά πράγματα: ο Λυκίσκος και οι υποστηρικτές του, με τη βοήθεια των ρωμαϊκών στρατευμάτων, είχαν περικυκλώσει την αίθουσα του συμβουλίου και είχαν σφαγιάσει 550 αντιπάλους του. Ο Παύλος είπε ότι θα δίκαιζε την υπόθεση, όταν θα επέστρεφε στην Αμφίπολη, αλλά επρόκειτο για συγκάλυψη: οι δολοφόνοι αθωώθηκαν και ο Αιμίλιος επέπληξε μόνο τον Ρωμαίο αξιωματικό που είχε επιτρέψει στους άνδρες

του να πάρουν μέρος στη σφαγή. Προτού περάσει πολύς καιρός, επιτράπηκε στον Λυκίσκο να συντάξει άλλον ένα κατάλογο με πολιτικούς εχθρούς του -όσους είχαν επιβιώσει από τη σφαγή- για εκτοπισμό. Στη συνέχεια, οι φιλορωμαϊκές παρατάξεις σε όλη την Ελλάδα ήξεραν ότι μπορούσαν να τη βγάλουν καθαρή ό,τι κι αν έπρατταν.

Η Αμφίπολη ήταν το μέρος που επέλεξε ο Αιμίλιος για τη διακήρυξη της διευθέτησης που είχε σχεδιάσει ο ίδιος και οι δέκα ύπαρχοι που στάλθηκαν από τη Σύγκλητο. Επρόκειτο να είναι το ισοδύναμο της Διακήρυξης των Ισθμίων του Φλαμινίου του 196 π.Χ., κι ο Αιμίλιος διέταξε να είναι παρόντες δέκα επίσημοι από κάθε μεγάλη κοινότητα της Μακεδονίας. Παρότι γνώριζε ελληνικά, επέλεξε να μιλήσει στα λατινικά και να μεταφράζονται τα λόγια του, ώστε να διατηρήσει τη ρωμαϊκή υπεροχή. Ανακοίνωσε τον διαμελισμό της Μακεδονίας: η μοναρχία καταργούνταν, κάθε ανώτερος Μακεδόνας και κάθε άνδρας που ήταν κοντά στον Περσέα (καθώς και οι γιοι τους ηλικίας άνω των δεκαπέντε ετών) θα εκτοπίζονταν στην Ιταλία, ενώ το κράτος θα διαιρούνταν σε τέσσερις ανεξάρτητες δημοκρατίες, οι οποίες αποκαλούνταν απλώς και μάλλον δυσοίωνα Τομείς Ένα, Δύο, Τρία και Τέσσερα. Οι απλοί αριθμοί αποθαρρύνουν το συναισθηματικό δέσιμο. Ο Γ΄ Μακεδονικός Πόλεμος υπήρξε υπερβολικά αμφίρροπος για τα γούστα των Ρωμαίων και σκόπευαν τα αντίποινά τους να είναι αποφασιστικά. Για περίπου διακόσια χρόνια η Μακεδονία είχε κυριαρχήσει στις ελληνικές υποθέσεις. Αυτό δεν επρόκειτο να ξανασυμβεί.

Οι πρωτεύουσες των τεσσάρων περιοχών ήταν η Αμφίπολη, η Θεσσαλονίκη, η Πέλλα και η Πελαγονία (η οποία απέκτησε και μερικά κομμάτια ηπειρωτικού εδάφους) και καθεμιά θα διοικούνταν από ένα συμβούλιο με ολιγαρχική συγκρότηση, το οποίο υπαγόρευσε ο Αιμιλιανός. Για να προληφθεί οποιαδήποτε κίνηση επανένωσης, δεν επιτρέπονταν οι γάμοι ανάμεσα στις περιοχές, δεν επιτρεπόταν η ιδιοκτησία γης και περιουσίας από άτομο άλλης περιοχής και δε θα γινόταν εμπόριο αλατιού μεταξύ τους. Από γεωγραφική άποψη, οι δημοκρατίες ήταν απομονωμένες από τους ποταμούς και τα βουνά που χρησίμευαν ως σύνορά τους. Ενώ προηγουμένως όλα τα κρατικά έσοδα, από τα ορυχεία, τα δάση κτλ. πήγαιναν στο μακεδονικό στέμμα, τα μισά πλέον καταβάλλονταν στο ρωμαϊκό κράτος και τα άλλα μισά συντηρούσαν τις δημοκρατίες. Τα ορυχεία χαλκού και σιδήρου παρέμειναν ανοιχτά, αλλά τα ορυχεία χρυσού και αργύρου έκλεισαν προσωρινά (ή τουλάχιστον δεν τους επιτράπηκε να αποδώσουν άλλα έσοδα), πιθανώς ενώ η διαχείρισή τους αναδιοργανωνόταν ή ίσως για να αποθαρρυνθεί η βραχυπρόθεσμη οικονομική ανάκαμψη, αλλά σχεδόν σίγουρα επειδή η Ρώμη δεν είχε και τόσο μεγάλη ανάγκη τα πολύτιμα μέταλλα εκείνη την εποχή.⁹ Σε καμία από τις τέσσερις δημοκρατίες

δεν επιτρεπόταν να διαθέτει κανονικό στρατό ή στόλο, αν και τους επιτράπηκε να φρουρούν προβληματικές μεθορίες. Επρόκειτο για μία απόπειρα να διαμελιστεί η μακεδονική υπερηφάνεια όπως και το βασίλειο.